

Геологічне диво Житомирського Полісся

Корбут Г.О., кандидат біологічних наук

Вискушенко А.П., кандидат біологічних наук

Памірський М.С., старший викладач

Павловський В.А., кандидат медичних наук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Край цей ой який величавий. Він зветься Словечансько-Овруцьким кряжем. Назву таку йому дав український вчений академік Павло Аполлонович Тутковський. Його назавжди полонили красвиди цього краю: «Словечансько-Овруцький кряж з його оточенням був тривалий час...якоюсь легендарною, таємничою країною, про яку існували лише чутки та уривкові перекази. Здавна ці чутки й перекази цікавили вчених, але добратися до цієї важкодоступної Легендарної країни було надто важко. Ця країна містить в собі ціле скупчення чудес природи, що нагадує в мініатюрі знаменитий Єллоустонський парк в штаті Каліфорнія, США....» [1]. Цей кряж майже до кінця XIX століття залишався білою плямою на карті України.

Першими його почали вивчати археологи Б. Уваров, геолог Г. Осовський, історик і географ К. Стецькі. Та найбільше уваги приділив кряжеві український геолог і географ академік П. Тутковський. Із ботаніків тут побували і захоплювалися його природою А. Бурчак - Абрамович, М. Котов, А. Барбарис, Д. Зеров, Є. Кондратюк, Л. Балашов. Т. Андрієнко, Ю. Шеляг - Сосонко та ін. Однак і на нашу долю залишилося багато невідкритого у флорі цього дивовижного краю.

Коли подивитесь на фізичну карту України, то на півночі Центрального (Житомирського) Полісся одразу ж помітите чітко окреслений «острів» на зеленому фоні Поліської низовини. Абсолютна висота його над рівнем моря перевищує 320 м. Уже підїжджаючи до м. Овруча з колишньої столиці древлян - з боку Коростеня бачите, як на обрії бовваніють невисокі гори - то є Словаченськс-Овруцький кряж [2].

Від села Червонки до міста Овруча кряж простягається більш як на 60 км і займає площу 750 квадратних кілометрів. Неначе стародавня геологічна фортеця стоїть він на надійному фундаменті, складеному унікальними скельними породами так званої овруцької серії - червоних І рожевих кварцитів та пісковіку. На цьому фундаменті цей велетень природи незворушно лежить понад мільярд років, тільки дещо «зітхаючи» - підіймаючись в одних місцях і опускаючись в інших. Це так звані вертикальні тектонічні

рухи.

У геологічному відношенні тут чітко розрізняють дві частини: лесову, що простягалася від Городця до Овруча, і скельну, яка займає всю західну й північно - західну околицю. Лесова частина Словечансько-Овруцького кряжу становить великий Інтерес для дослідників насамперед тим, що ще й досі не сказано переконливого слова про походження лесу на кряжі. Лес - порода характерна для лісостепової і степової зон України. Саме на основі лесу сформувалася чорноземи України - найбільше багатство наше.

Але як лес з'явився на Словечансько-Овруцькому кряжі? Раніше вважали, що він має еолове (нанесене вітрами) чи водно - льодовикове походження. Нині ж більшість дослідників схильна вважати, що лес є річкового чи озерного походження. Про це свідчать і викопні рештки прісноводних молюсків та інших водних істот. У минулому, ще не такому далекому, лесову височину суцільно вкривали дібровні праліси, де переважали дуб і граб звичайні, клен гостролистий, різні види в'яза і бук лісовий. Так, саме бук і це не вигадка. Викопну морену букову колоду знайшли у 60-х роках у лесовій товщині в яру біля Збраньок.

На території лесового підвищення лісів немає: їх вирубали протягом останніх віків. Тепер тут поля, а на них вирощують високі врожаї льону, картоплі, жита, пшениці та овочів . На місці дібров утворилися яри, які завдають великої шкоди лесовій височині кряжа. Адже лес - порода нещільна, легко піддається згубній дії водної та вітрової ерозії. Досить сказати, що саме тут, на кряжі, відмічено рекордну швидкість (для України) утворення ярів - понад 50 метрів за рік. Боротися ж з цим лихом можна тільки вміло ведучи землеробство.

Лесова височина - не характерна для Полісся. Тут трапляються нетипові для нього рослини, ковила волосиста, заяча конюшина багатоліста, дуб широколистий та ін. Цікавим є й те, що на лесовій височині майже немає природних соснових лісів.

Чи не найдивовижнішим на кряжі є його західна скеляста частина. Те, з чого складена основа кряжа, тут виходить на поверхню велетенськими скелястими брилами і міриадами уламків каміння [5].

Найчастіше на поверхні трапляються червоні й рожеві кварцити. Вони твердіші за граніт, а тому, пролежавши на цій землі чи не од часу народження самої планети Земля, майже не зазнали дії часу.

Чи не через це Словечансько-Овруцький кряж називають коморою будівельних матеріалів. Це оцінили ще наші далекі предки - слов'яни. Переконавшись у міцності кварцитів, яких і мільйони століть не зруйнували, вони використовували їх для

спорудження різних будівель. І не один десяток видатних архітектурних пам'яток Києва, Переяслава, Вишгорода, Овруча споруджено із каміння Словечансько-Овруцького кряжа. Так, Софійський собор, Києво - Печерську лавру і Золоті ворота було побудовано з овруцьких кварцитів та з плінфи - давньої цегли. А доставляли це каміння, як гадають, по річках Норин і Словечна, які беруть початок на Словечансько-Овруцькому кряжі і впадають у Прип'ять. А тепер на кряжі є кілька кар'єрів. Один а найбільших кар'єрів - у селищі Першотравневому.

Та цим камінням не обмежуються мінеральні скарби Словечансько-Овруцького кряжа. Саме тут - одне з найбільших родовищ рідкісного мінералу - пірофіліту. Воно міститься поблизу села Кур'яни. Мінерал цей добре знали ще древляни: з нього виготовляли прикраси - пряслиці, які деякий час були й обмінною монетою. П. Тутковський називав цю геологічну породу кембрійським шифером [3].

Пірофіліт - це дуже м'який мінерал рожевого кольору. Його найцінніша якість - незвичайна вогнетривкість. Протягом кількох тижнів спопеляюче полум'я газових горілок не руйнує цього мінералу. Саме тому його застосовують у горілках для маяків.

У межах кряжа поблизу Збраньок є невеликі поклади яшми, яка не поступається кращим сортам уральської червоної. Кряж містить також значні запаси бурого болотного залізняку. У минулому столітті велися розробки болотної руди в Овруцькому повіті, і тому у назвах багатьох сіл слово Рудня.

Гірський кришталь, пісок, каолін, серицитові глини та багато інших корисних копалин містить ця камінна комора. А кришталево чиста вода із численних джерел Словечансько-Овруцького кряжа? Животворні джерела пробиваються на поверхню даруючи життя рослинам і тваринам. А дуже відомим джерелам, як от селах Нагоряни, Сорокопень та інших, люди навіть поклоняються вважаючи їх святими, а воду - чудодійною.

На кряжі починають свій шлях у далекі краї річки Норин, Словечна, Червонка, Ясенець, Жолонь та багато інших малих і маленьких річечок, що своїми водами живлять Дніпро-Славутич.

Унікальність західної частини Словечансько-Овруцького кряжа ще і в тому, що частина цієї території, яку називають скельною (а всього вона займає біля 500 квадратних кілометрів), навіть тоді, коли майже вся територія нинішньої України була залита водою, залишалася сушею. Доказом цього є те, що тут немає відкладів інших геологічних епох.

Саме західна, досить високо піднята частина кряжа, найбільше дивує своїм незвичним рослинним світом, де велике багатство лісових дарунків -безліч усіляких грибів, плодових, ягідних і лікарських рослин, яких тут щороку (до чорнобильської катастрофи) заготовляли тисячі тонн. Розгулюють у мальовничих заростях лосі, граціозні косулі,

ікласті вепри, куниці, борсуки, лисиці, зайці, ціле літо не стихає багатоголосий хор птахів [4].

Між селами Червонка і Городець, де поки-що вціліли невеликі ділянки стиглих дубових і грабових лісів, подорожнього здивує розмаїття незвичних рослин, на які навряд чи натрапить в інших місцях Полісся, та й узагалі в Україні. Тільки тут можна побачити рештки пралісів із дуба скельного.

Великою цінністю на Словечансько-Овруцькому кряжі є рододендрон жовтий (азалія понтійська), що займає не одну сотню гектарів, утворюючи важко прохідні зарості, через що й називають його в деяких селах дряпоштаном, штанодером.

Понад 80 видів гірських реліктових рослин зростає на Словечансько-Овруцькому кряжі і серед них - плюш звичайний. А чи доводилося вам чути про чорну березу? Вона росте частіше на Поділлі, Прикарпатті й у Карпатах. На кряжі ще збереглися поодинокі дерева цієї оригінальної берези, кора якої забарвленням нагадує кору вишні. Трапляється вона біля сіл Червонка, Усове, Задорожок, Листвин і Городець.

Велике розмаїття рослин представлено на Словечансько-Овруцькому кряжі. Серед них смородина альпійська й блискуча, первоцвіт безстебелый, ряд реліктових орхідей, булатка червона і билинець найзапашніший та ін.

В епоху палеогену територія всього українського щита, як гадають, була розділена на острови і своїми обрисами нагадувала сучасну Індонезію, а масив Словечансько-Овруцького кряжа мав вигляд півострова із субтропічним кліматом. На узбережжі теплого моря (сучасна лінія Велідники - Норинськ - Збраньки - Овруч - Пщаниця - Покалів - Нагоряни) росли вічнозелені субтропічні ліси, подібні до яких тепер можна зустріти десь у Африці, Південній Америці й Південній Азії. Вископні рештки тодішніх субтропічних і навіть тропічних рослин палеоботаніки знайшли поблизу сіл Збраньки, Норинськ, Папірня, Велідники [5].

Одне слово, край наш неповторний, тут і справді є чому дивуватися, а тому треба зберегти це диво природи для нащадків.

Література:

- 1.Смык Г.К. и др.. В краю ландыша и азалии.- К.: «Урожай», 1989-208с.
- 2.Корбут Г.О., Мацієвський О.Е., Підгасцька О.Л. Геологічна будова та мінеральні ресурси Словечансько-Овруцького кряжу // Велика Волинь, 2000. Т. 21. С. 198-199.
- 3.Корбут Г.О., Костриця М.Ю., Іскоростенський Л.І. Геологічні екскурсії по Житомирській області//Урал в мініатюрі, 1996 Житомир, С. 129-194.
- 4.Корбут Г.О., Вискушенко А.П. та ін. Словечансько-Овруцький кряж -геологічна пам'ятка природи // Проблеми збереження ландшафтного, ценотичного та видового

різноманіття басейну Дніпра, Суми, 2003, С, 62-72.

5. Природа Житомирщини. - Київ. Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1984.